

BELGELERDE BİTLİS VE ÇEVRESİNDEKİ ERMENİ İSYANLARINDA FRANSA'NIN ROLÜ

(THE ROLE OF FRANCE IN THE ARMENIAN
REVOLTS IN AND AROUND BITLIS)

Öğr. Gör. M. Törehan SERDAR

Bitlis Eren Üniversitesi
mtserdar@gmail.com

Öz: 1924-1930 yıllarında kurulan ve bugün ki ASALA'nın temeli oluşturan Taşnak-Hoybun teşkilatı, 6 yıl boyunca Anadolu topraklarında terör eylemleri gerçekleştirmiştir. Bu terör örgütünün en büyük hamilerinden birisi Fransa olmuştur. Fransa, Paris Konferansında Ermeni taleplerine destek vererek onların hamiliğini üstlenmiş, isyan sırasında Ermeni terör örgütüne silah ve para yardımı yapmıştır. Taşnak-Hoybun Ermeni teşkilatı, yaptığı her toplantıda Fransa'ya olan minnettarlığını dile getirmiş, Ermeni davasının Fransa'nın desteğiyle sürdürüleceğini bildirmişlerdir. 1924-1930 tarihleri arasında Anadolu'da cereyan eden Şeyh Said İsyanı, Ağrı Vakası, Dersim olayları ve benzeri bütün isyanlar bu örgütün, özellikle Fransa'nın desteğiyle olmuştur. Anadolu'da Cumhuriyet öncesi ve sonrası dökülen bütün kanda Fransa'nın parmağı bulunmaktadır. Bu çalışmada Fransa'nın Bitlis ve çevresinde Osmanlı döneminde gerçekleşen isyanlardaki rolü tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bitlis, Ermeniler, Ermeni İsyanı, Fransa, Sason

Abstract: Established between 1924 and 1930 and forming the basis of today's ASALA, the Dashnak-Hoybun organization carried out acts of terror in Anatolia for six years. One of the biggest sponsors of this terrorist group was France. France became the sponsor of Armenian demands by giving support to them during the Paris Conference, and provided weapons and financial aid to the Armenian terrorist group during the revolt. The Armenian Dashnak-Hoybun organization expressed its gratitude to France at all its meetings and indicated that the Armenian cause would be continued with France's help. The Şeyh Said Revolt, the Ağrı Event, the Dersim events and all similar revolts that took place in Anatolia between 1924 and 1930 occurred with the support of this terrorist organization and especially the support of France. France had a finger in all the bloodshed that occurred in Anatolia before and after the founding of the Republic of Turkey. This article discusses France's role in the revolts that occurred in Bitlis and its surroundings during the Ottoman period.

Keywords: Bitlis, Armenians, Armenian Revolt, France, Sason

Giriş

Asırlarca beraber huzur içinde yaşadığımız Ermeniler, Tanzimat ve Islahat fermanlarından sonra Avrupa'nın "Şark Meselesi" ne dayanarak bazı haklar talep etmeye, Ayastefanos Anlaşması ve Berlin Kongresinden sonra da silahlı isyanlara başlamıştır. Destek gördükleri ülkelerin başında da Fransa gelmektedir.

1. Fransa Ermeni İlişkileri

Özellikle Birinci Sason isyanından sonra meydanı İngiltere ve Rusya'ya kaptırmamak için yoğun faaliyetler içerisine girmiştir. Ermeni isyan ve katliamlarında kullanılan bazı silahların Fransız menşeli olması, Fransa'nın bu işin içinde olduğunu göstermektedir. Birinci Sason isyanından sonra Fransa Devleti Maslahatgüzarı Mösyö Bapest ve Van Konsolosu bölgede dolaşarak bilgi toplamaya ve Ermenileri kışkırtmaya başladı. Yetkililer bu durumu hükümete bildirmiş, bu durumdan yeterince rahatsız olan Osmanlı Hükümeti de konuyu gündeme taşıyarak gerekli girişimlerde bulunmuştur.

2. Fransız Belgeleriyle Birinci Sason İsyanı ve Yapılan Tahkikatlar

Aşağıda sunacağımız belgeler tamamen Fransa Dışişleri Bakanlığı'ndan alınmıştır. Bu belgeler; Türkiye'de bulunan Fransız Konsoloslarının Birinci Sason İsyanı ve Sason İsyanı sonrası yapılan soruşturmaları, kendi Dışişleri Bakanlığı'na bilgi mahiyetiyle ve taraflı olarak verdikleridir. Bu belgelerden bir kaçını aşağıya almayı uygun buldum.

Belge No: 1

*Diyarbakır'daki Fransız Konsolos Yardımcısı M.
Meyrier'den, Dışişleri Bakanı M. Hanotaux'a*

Diyarbakır, 5 Ekim 1894

Muş yakınında, Bitlis Vilayetinde, Eylül ayının ilk günlerinde Ermeniler tarafından yapılan bir isyan girişimi sonunda karışıklıklar çıktığını öğrendim. Bunlardan aşağı yukarı 3000'i Anduk Dağı veya Dalverig'de toplanmış ve Padişahın egemenliğine karşı açıkça ayaklanmışlardır. Kürtler ve hatta Türk memurlar tarafından tabi tutuldukları aşağılama ve baskı dolayısıyla bu

ümitsizce harekete itilmiş olacaklar. Hareketin genel merkezi Londra'dan ve Atina'dan sonra şimdi Tiflis'te bulunan, amacı Ermenistan'ın bağımsızlığını elde etmek olan Hınçak Cemiyeti tarafından çoktan beri hazırlanmış olduğu söylenmektedir. Bu Cemiyet tarafından verilen parolaya itaat etmek içindir ki, asiler zaten başarısızlıkla, kıyım ve zulüm sahneleriyle sona erecek olan bu gösteriyi yapmış olacakları hikâyesi, meydana gelen olayların dışarı sızmaması için yetkililerin çabalarına rağmen buraya kadar ulaşmıştır.

Jandarma Kumandanı kuvvetli bir müfreze ile gönderildi ve şu anda her şeyin düzene girdiği temin edilmektedir. Buna karşılık Genel Vali Suri Paşanın enerjisi, iyi idaresi sayesinde bizim eyaletimiz hemen hemen mutlak bir sükûnet içinde bulunmaktadır. Burada oturanlar doğuştan sessiz, kendi halinde ve çalışkandırlar. Hristiyanlarla Müslümanlar kendi aralarında oldukça iyi bir uyum içinde yaşamaktadırlar. Ermenilere gelince; Özellikle davalarının savunulmasına keseleriyle katılmakla yetiniyorlar. Ama genel olarak her türlü tehlikeyi göze almaya hazır değildirler. Buna göre bu vilayette biraz önce belirttiğim aşırılık ve taşkınlıklardan korkacak bir şey yok. Bundan başka bitirirken, komşu eyaletten (Bitlis'ten) gelmiş ve bu durumdan acı çekmiş, zarar görmüş olan birçok seyyah tarafından bana sağlanmış olan önceki haberlerin tarafımdan kontrol edilmesinin mümkün olmadığını söylemeliyim. Buna göre ancak bana bu haberleri veren kişilerin bu mesele ile ilgisinden ileri gelen abartmaları hesaba katmak suretiyle bu haberleri kabul etmek haklı bir sebeptir.¹

Meyrier

Belge No: 2

*Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki Sefir i M.P.
Cambon'dan, Dışişleri Bakanı M. Hanotaux'a*

Beyoğlu, 14 Kasım 1894

Bitlis Vilayetinin sahne olduğu kanlı hadiseler, Osmanlı Hükümeti'nin, onların gizli tutmak çabalarına rağmen unutulmuş olmaktan uzaktır. Katliamların meydana geldiği bölgelerin uzaklığı ve olayların mahallinde yabancı görevlilerin yokluğu sayesinde Osmanlı Hükümeti, İstanbul'daki sefaretlere kadar ulaşmış bulunan söylentilerin üzerinde bir şüphenin dolanıp durmasını başardı. Bu haberlerin kaynağının belirsizliği, onların kontrolsüz kabulünde

¹ Fransız Dışişleri Bakanlığı, *Belgelerle Ermeni Meselesi*, Siyasi Meseleleri Araştırma Grubu, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 3, May. 1985, s. 50

tereddüde yol açıyordu. Son derece de önemli oluşları ve bununla birlikte Osmanlı Hükümeti'nin yapılan görüşmelerde reddetmekte ısrar etmesi ve Babıâli'nin içinde bulunduğu durum başka açıklamaları gerektirmekteydi. Diyarbakır'daki görevlinin elde ettiği bilgiler, aşağı yukarı İngiltere Sefaretince alınan bilgilere uymaktadır. İngiltere Sefiri bir soruşturma yürütmeye karar vermişti. Sefaret tercümanı M. Shipley Erzurum'a hareket etti. Orada vekâleten Konsolosluğun işlerini yürütecek. Fakat gelecekte, içerilerde daha uzağa gidecek ve Türk kıtalarına atfolunarak eleştirilen olayların aslı hakkında bilgi edinmek görevini yüklenmiş bulunmaktadır. Ataşemiliter Albay Chermisidenin de yakında yola çıkması ve Bitlis vilayetine gitmesi gerekiyor. Orada buna benzer bir soruşturmayı yürütecek. Belki de bu Türk Hükümeti için hususiyile endişe verici şartlar içinde Ermeni meselesinin ortaya çıkmasıdır. Padişah benim fikrimi sordurdu. Ona ulaştırdığım cevapta; Ermenistan'da idarede yapılması gerekli reformlardan, özellikle Hamidiye Alayları tarafından girilmiş olan cezalandırılacak suç fiillerinden, kendi hükümdarlık egemenliğinin yeniden kurulmasından, hükümetin varlığını hissettirmesinden, eğer kendisi kendi güvenini kazanmış, suçluları yeniden nizam ve intizama sokacak, insanları ve eşyayı yeniden yerli yerine koymaya yetecek bir otoriteye sahip saygı değer kişilere bu soruşturmadan birini vermekte acele edecek olursa, İngiliz görevlilerinin soruşturmasından korkacak bir şeyin olmadığından bahsettim. Meslektaşlarımın da fikirlerine başvurulduğuna ve hepsinin aynı tavsiyelerde bulduklarına inanmakta kendimi haklı bulmaktayım.

M.de Nelidof, benimkinin aynı ifadeyle cevap verdi. Kendi görüş tarzımı kendisine bildirdiğim Avusturya Sefiri bana: "Hepimiz aynı şekilde düşünüyoruz" dedi. Büyük devletlerin temsilcilerinin genel olarak bu duygulara sahip bulunması Padişahı etkilemekten geri kalmayacaktır. Şüphesiz herkes tarafından gösterilen yönde bir çaba yapacaktır. Fakat teşebbüsün yetersiz ve neticelerinin kısa süreli olacağı çok muhtemeldir. Düzeni kurmakta tesirli ve cesur insanları tutuklayacak olursa, dürüstlikle idare için lüzumlu sivil ve asker memurlar bulamayacaktır. Böyle bir çabanın neticesi ne kadar noksan olursa olsun, buna teşebbüs edilmelidir. Çünkü bu, Padişah için her yıl daha şiddetlenen yeni bir durdurma zamanını kaybettirmenin tek vasıtasıdır.²

P. Cambon

2 Fransız Dışişleri Bakanlığı, Belgelerle Ermeni Meselesi, age., s. 50-51

Belge No: 3

*Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki Sefiri M.P.
Cambon'dan, Dışişleri Bakanı M. Hanotaux'a*

Beyoğlu, 20 Kasım 1894

İngiltere Sefiri, Anadolu'da bir soruşturma yapmaya gönderilmesi söz konusu olan Ataşemiliterin hareketini erteledi. Münir Bey, bir soruşturma komisyonunun Ermenistan'a gitmek üzere olduğunu Padişah tarafından bana haber vermek ve Padişah Hazretleri tarafından tayin edilmiş olan görevlilerin adlarını bildirmek için bana geldi. Görevliler şunlardır:

*Padişahın Yaveri, Tümen Kumandanı Abdullah Paşa,
Padişahın Yaveri, Tugay Kumandanı Tevfik Paşa,
Tasarruf Sandığı Müdürü Ömer Bey,
İçişleri Bakanlığı Kalem Müdürü Necip Efendi.*

İlk ikisinin, özellikle heyetin dürüstlüğü ile tanınmış olan reisinin üstün, eşsiz, mükemmel bir şöhretleri vardır. Öte yandan Resmi Türk Gazetesi "Tarık"ın, bu soruşturma komisyonunun tayinini açıklamak hususunda ileri sürdüğü sebepler, görevin ciddi olmayacağını gösterir gibidir. Komisyon Bitlis Vilayetine; "Köyleri soymuş ve yakıp yıkmış olan Ermeni eşkıyaları" konusunda bir soruşturmaya girişmek için Bitlis Vilayetine gidiyor demektedir. Eğer bu böyle ise bunun amacı, sadece Osmanlı Hükümeti'nin daima üstün kılmaya çalıştığı açıklamayı teyit etmek ve Sason'a meydana gelen kanlı hadiselerin sebep olduğu hak iddialarını zahiren yerine getirmek olacaktır.³

P. Cambon

3 Fransız Dışişleri Bakanlığı, *Belgelerle Ermeni Meselesi*, age., s. 51

Belge No: 4

*Fransa'nın İstanbul'daki Maslahatgüzarı M.De La
Bouliniere'den, Dışişleri Bakanı M. Hanotaux'a*

Beyoğlu, 28 Kasım 1894

Sason olaylarının mahiyetini bizzat mahallinde tahkik için Padişah tarafından tayin edilmiş olan Osmanlı Soruşturma Komisyonu dün İstanbul'dan ayrıldı. Fakat İmparator Hazretleri tereddütleriyle, aslında çok iyi bir karardan kendi değerinin büyük bir kısmını çekip çıkarmayı sonuna kadar istemiş görünüyor. M. Cambon, Resmi Türk Gazetesi Tarık'ın bu Soruşturma Komisyonuna verdiği rolü size bildirmişti ve bu gazetenin yaptığı neşriyat, kötü tesir meydana getirecek nitelikteydi. İngiliz Sefareti bundan şiddetle şikâyet etmekten geri kalmadı ve olayı Hariciyeye bildirdi. Münir Bey bugün Padişah adına benden, Fransa tarafından temin verici beyanat isteğinde bulunmaya geldi. Padişah Hazretleri, Fransız Hükümeti'nin Ermeni meselesini bir Avrupa meselesi yapmak iddiasında bulunmadığından emin olmak istiyordu. Daha önce Sefirin kendisine söylediklerini ve M. Cambon'un tavsiyelerini ona hatırlatmakla Padişahın delegesine cevap verdim. Ona; "Ermeni meselesinin bir Avrupa meselesi olmasını asla istemediğimizi size gösterdik" dedim. Fakat meselenin gelişmesini önlemenin Osmanlı Hükümeti'ne ait olduğunu söyledim. Tarık'ın ki gibi yayınları çok kötü bir tesir hâsıl etmektedir ve bunun neticesi olan üzücü görüntü, komisyonun tayin ve hareketinde bunlarla birlikte meydana gelmiş olan tereddütlerle gecikmeleri, bir an için doğrular gibi oldu.⁴

J. De La Bouliniere

Belge No: 5

*Fransa'nın İstanbul'daki Maslahatgüzarı M. De La
Bouliniere'den, Dışişleri Bakanı M. Honataux'a*

Beyoğlu, 29 Kasım 1894

Ermeni olayları konusunda Londra'dan gelen haberler burada büyük bir heyecana sebep olmaktadır. Lord Kimberley, toplanmış olan Bakanlar Kurulu'nun, Osmanlı Hükümeti'nin davranışlarının hoş görülebilir olmadığına, açık ve kesin bir protestoda bulunmaya, Ermeni meselesinin halli

⁴ Fransız Dışişleri Bakanlığı, *Belgelerle Ermeni Meselesi*, age., s. 51

için gerekli tedbirleri almaya karar verdiğini Rüstem Paşaya söylemiş. Bundan başka İngiliz Bakanı Türkiye Sefirinin açıklamalarını reddetmiş ve birden bire konuşmaya son vermiştir. Bu gergin durum yapılan beceriksizliklerin neticesidir. Osmanlı Hükümeti'nin son günlerdeki kötü niyeti ve tereddütleri meseleyi öyle bir noktaya getirdi ki, bu noktada Ermeni meselesinin gelişmesinin durdurulmasında sadece en güçlü ve belirli tedbirlerin hala şansı olabilir. Padişahın gecikmeden yapması icap eden reformlar gibi öteki tedbirlerin arasında, Bitlis'teki yetkili kişilerin değiştirilmesi gereklidir.⁵

J. De La Bouliniere

Belge No: 6

*Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki Sefiri
M.P.Cambon'dan, Dışişleri Bakanı M.Hanotaux'a*

Beyoğlu, 6 Aralık 1894

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, birkaç günden beri söz konusu olduğu gibi Ermeni meselesiyle ilgili Osmanlı Soruşturma Komisyonuna yardımcı olarak bir Amerikan Konsolosu vermeyi reddetti. Bunun neticesinde İngiltere Sefiri bugün Rusya Maslahatgüzarı ile bana aşağıdaki şifa-i bildiride bulundu; "Resmi yayın tarzının Bitlis hadiseleri hakkında Komisyonun gönderilmesi amacının, Ermeni eşkıyaların hareketleri hakkında bir soruşturma açılması olduğu kanaatini sezdirmiş bulunması göz önüne alındığında, hükümetimin böyle bir soruşturmanın tatmin edici neticeler veremeyeceği fikrindedir ve Erzurum'daki Avrupalı Konsoloslar tarafından tamamiyle farklı ve bağımsız bir soruşturmanın yapılması gerektiğine inanmaktadır." Yalnız Fransa ile Rusya'nın Erzurum'da Konsolosları bulunduğundan, İngiltere diğer devletlerin temsilcilerine başvurmamıştır. Rusya Maslahatgüzarı bu bildiriye hükümetine ulaştırarak dikkate alınması gerektiği fikrini ifade etmektedir. Biz hepimiz, İngiliz Hükümeti'nin isteğini kabul etmeyecek olursak, onu 61. maddesi gereğince Berlin Antlaşmasını imzalamış olan bütün milletlere başvurmaya zorlayacağımız kanaatindedir. O zaman Ermeni meselesini sınırlamak mümkün olmayacaktır. Biz kendimiz derhal müdahalede bulunarak sükûneti tesis edecek ve kesin bir çözümün gerekeceği zamanı erteleyecek olan tedbirleri Osmanlı Hükümeti'nden elde edebiliriz. Bu mülahazat ciddidir. Fakat eğer İngiltere'nin arzuladığı gibi Rus Hükümeti müdahaleye karar verdirirse ve eğer biz, iki devletin yolundan gidecek olursak, bana öyle geliyor

5 Fransız Dışişleri Bakanlığı, *Belgelerle Ermeni Meselesi*, age., s. 51

ki soruşturmayı sürdürme görevini Konsoloslarımıza tevdi etmek pek tedbirli bir hareket olmayacaktır. Kanaatimce Komisyon Osmanlı olmalıdır ve Konsoloslar onun çalışmalarına nezaret etmekle ve ona istihbarat elemanları sağlamakla yetinmelidir. Daha ileri gitmek tehlikeli olacaktır. Komisyon etrafında meydana gelmesi mümkün olmayan ümitleri teşvik etmek olacaktır. Eğer bu isteği kabul edecek olursak, Padişahın gözünde müdahalemizin yatıştırıcı özelliğini, Konsolosumuzun Rus ve İngiliz görevlilerine katılmasının faydalığını ortaya koymak da gerekecektir.⁶

M. P. Cambon

Belge No: 7

*Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki Sefiri M.P.
Cambon'dan, Dışişleri Bakanı M. Hanotaux'a*

Beyoğlu, 26 Aralık 1894

Burada, Ermeni hadiseleri hakkındaki soruşturmalar konusunda yürütülen bütün müzakereler hakkında daha önce zatı âlinizi haberdar etti idim. Genel yönetiminize uydum ve davranışımı, ifademi tasvip buyurmak lütfunda bulunduğunuzdan size müteşekkürüm. Soruşturmanın doğruluğunu sağlamak için Osmanlı Hükümeti, Fransa, Rusya ve İngiltere arasında meydana gelen anlaşma:

- a) Üç sefaret tarafından 15 Ekim 1894'te Osmanlı Hükümeti'ne iletilen aynı mesajdan,
- b) Osmanlı Hükümeti'nin, Osmanlı Hükümeti görevlilerine talimatından ve onların üç sefarete mesajından,
- c) Üç devletin temsilcileri arasında kararlaştırılmış ve Osmanlı Devleti'ne ulaştırıldığı anda, Erzurum Konsoloslarına sunulmuş olan talimattan hâsıl olmaktadır. Bu belgelerin suretini zat-ı âlinize gönderiyorum. Fransa Konsolosuna göndermem gerektiğine inandığım özel talimatın suretini de bağlı olarak sunuyorum. Onları meslektaşlarımıza ilettim ki, kendi görevlilerine aynı anlamda yazmakta onlardan mülhem oldular. Bütün toplantılarımızda, gerek kendi aramızda, gerekse sefaretler ve Osmanlı Hükümeti arasındaki mesajların mübadelesinde, ister istemez bunları kaleme almak gerekti. Soruşturmanın Sason olaylarıyla

6 Fransız Dışişleri Bakanlığı, *Belgelerle Ermeni Meselesi*, age., s. 51-52

sınırlandırılması ve Osmanlı özelliğini muhafaza etmesi fikrinin hâkim olmasına gayret ettim. Yapılmış olan düzenlemeler engellenmediği takdirde bugün Komisyon, isimleri aşağıda yazılı üyelerden meydana gelmektedir.

Şefik Bey : Temyiz Mahkemesi 'nde (Yargıtay) Dilekçe Dairesi Reisi, Başkan.

Celalettin Bey : İstinaf Mahkemesinin suçla ilgili Şube Başkanı.

Ömer Bey : Tasarruf Sandığı Müdürü.

Mecit Efendi : İçişleri Bakanlığı Muhaberat bürosu Başkâtibi.

Nazif Tevfik Paşa : Tuğgeneral, Padişahın Yaveri.

Zat-ı âlileri iki yüksek memurun katılmasının, Tümgeneral ve Padişahın Yaveri Abdullah Paşanın çıkarılmasının farkına varacaklardır. Bu değişiklik, Komisyonun Başkanlığına çok genç bir subayın getirildiğini öğrendiği zaman, 4.üncü Kolordu Kumandanının açığa vurduğu alinganlıktan ileri gelmiştir. Bir çatışmayı önlemek içindir ki oldukça iyi şöhrete sahip bulunan iki yüksek memura başvurulmuştur. Şefik Bey'le Celalettin Bey, bizim delegemiz M. Vilbert'le aynı zamanda, nakliye şirketinin Le Tigre (Kaplan) isimli yolcu gemisiyle hareket ettiler. Perşembe günü Trabzon'a varacaklar ve sekiz gün sonra Erzurum'da olacaklardır. Oradan İngiliz delegesi M. Shipley ve Rus delegesi M. Prijewaski ile birlikte Bitlis'e ve Muş'a gidecekler, orada komisyonun öteki üyelerini bulacaklar. Sanırım ki üç hafta veya bir ayda soruşturma bitecek, önemli olayları ortaya koyacaktır. Bir Avrupa konferansının toplanmasını önlemek için kendisine tavsiye etmeyi kararlaştıracağımız bütün tedbirleri almaya hazır olduğunu Padişah daha birçok defa bildirtti. Düşünüyorum ki bazı fazla gayretkeş kişilerin görevden alınmaları ve mahkûm edilmeleri, Ermenilerin çoğunlukta oldukları kazalara Hıristiyan Müsteşarların tayin edilmesi ve Hamidiye Alaylarında yapılacak reform ile Hıristiyan ahali güvence altına alınmış olacaktır. Bu tedbirleri Padişaha kabul ettirmek hususunda ümitsiz değilim. Amerika'nın İstanbul'daki murahhası hükümetinden, Sivas'taki Amerikan Konsolosunun soruşturmaya alınması hususunda ısrar etmemesi emrini aldı.⁷

M. P. Cambon

⁷ Fransız Dışişleri Bakanlığı, *Belgelerle Ermeni Meselesi*, age., s. 54

Belge No: 8

*Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki Sefiri
M.P.Cambon'dan, Dışişleri Bakanı M. Hanotaux'a*

Beyoğlu, 24 Ocak 1895

Fransa'nın, Rusya'nın, İngiltere'nin Sason olayları hakkında Araştırma Komisyonundaki delegeleri, 12 Ocak'ta hareket etmiş olup, 21 Ocak'ta Muş'a varmışlardır.⁸

M. P. Cambon

Belge No: 9

*Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki Sefiri M.P.
Cambon'dan, Dışişleri Bakanı M. Hanotaux'a*

Beyoğlu, 6 Şubat 1895

Sason olayları ile ilgili Soruşturma Komisyonu ilk toplantısını geçen ayın 24'ünde Muş'ta yaptı. Fransa, Rusya ve İngiltere delegeleri talimatımıza göre soruşturmanın sürdürüldüğü süre zarfında Bitlis Valisi'nin görevden alınmasını istediler. Osmanlı Hükümeti'nin görevlileri, yabancı delegelerin arzusunu hükümete bildirmekle yetindiler ve bu isteği desteklemediler. Ayın 25'in de huzura kabul edildiğimde, Padişah Hazretlerinden bu ricamızın kabulü hususunda ısrar etmek zorunda kaldım. Soruşturmanın mutlak tarafsızlığı ve özgürlüğünü sağlamanın, İmparatorluk Hükümeti'nin vazifesi olduğu kadar menfaatinin icabı da olduğu, Bitlis Valisi'nin şahitleri baskı altında bulundurmadığının söylenmesine rağmen, onun nüfuzunun elinden alınması için böyle bir şey yapabileceğinin düşünülmesinin yeteceğini Majestelere anlatmaya çalıştım. İstenilen tedbir uygulanmadığı müddetçe yabancı elçilerin komisyonun toplantılarına katılmayacaklarını, ayrılmak zorunda kalacaklarını, soruşturmanın Osmanlı Hükümeti ile birlikte düşünülen şekilde yapılmayacağını ve böyle üç devletin ayrı bir soruşturma yapmak için delegelerine nasıl bir iktidar verilmesi gerektiğini incelemeye sevk edilmiş olacaklarını da ilave ettim. Bu düşünceler Zatı şahanelerini sarsmış gibi göründü ve 28 Ocak'ta, Hükümetiyle müzakerelerden sonra Padişah; Tahsin Paşayı görevden aldığını ve Soruşturma Komisyonu üyesi Ömer Bey'i Bitlis

⁸ Fransız Dışişleri Bakanlığı, *Belgelerle Ermeni Meselesi*, age., s. 73

Vilayetinin idaresiyle görevlendirdiğini bize bildirtiyordu. Sason'daki olayların sorumluluğunun önce kendisine düşen Tahsin Paşanın görevden uzaklaştırılması çok zaruri idi. Gerçekten de Konsoloslarımız, Osmanlı yetkililerinin şahitleri konuşurmamak için her çareye başvurduklarını bize bildirmektedirler.⁹

M. P. Cambon

Belge No: 10

*Dışişleri Bakanı M. Hanotaux'dan, Fransa Cumhuriyetinin İstanbul'daki Sefiri M. P. Cambon'a.
(Cevabı Yazı)*

Paris, 22 Şubat 1895

Ermeni olaylarını ele almış bulunan Soruşturma Komisyonunun işini sürdürmekte olduğunu ve onun faaliyetini sağlamak maksadıyla delegelerin ısrarı üzerine ve sizin şahsi müdahaleniz neticesinde Tahsin Paşanın Bitlis Vilayetinin yönetiminden uzaklaştırılmasına, Padişahın muvaffakiyetini öğrenmiş bulunuyorum. Padişah Hazretleri nezdinde bu konuda yaptığınız müracaatları ve bu şartlar içinde kendi menfaatlerinin neler olduğunu Abdülhamid'e hissettirmekteki sebatınızı, kararlılığınızı onaylıyorum.¹⁰

M. Hanotaux

Belge No: 11

*Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki Sefiri
M.P.Cambon'dan, Dışişleri Bakanı M. Hanotaux'a*

Beyoğlu, 21 Mart 1895

M. de Nedilof, Ph. Curri ve ben; Erzurum'daki konsoloslardan delegelerimize yardım etmek üzere tercümanlarından birini seçmelerini istemiştik ve Muş'a gidecek durumda bulunur bulunmaz, bunu Osmanlı Hükümeti'ne bildirmek niyetinde idik. 7 Mart'ta Fransa Vekil Konsolosluğunun tercümanı Katolik

9 Fransız Dışişleri Bakanlığı, *Belgelerle Ermeni Meselesi*, age., s. 74

10 Fransız Dışişleri Bakanlığı, *Belgelerle Ermeni Meselesi*, age., s. 74

Ermeni M. Dikran Sarabian'ı seçtiklerini bize bildirmişlerdi. Erzurum Valisi ona lüzumlu muhafız takımını ayırmayı reddettiğinden, bir Ermeni tercümanı delegelerimize göndermeye bizi sevk eden sebebi hükümete bildirerek Osmanlı Hükümeti'nden bu amaçla emir istemeği kararlaştırdık. Bildirimiz hükümette korkuya sebep oldu. Sait Paşa bunu kabul edemeyeceğini, istediğimiz emri Valiye veremeyeceğini bildirdi. Raporunu Sadrazama sundu ve Cevat Paşa da bunu saraya iletti. Bildirimiz Padişaha değiştirilmiş bir şekilde ulaştırıldı. M. de Nedilof'la ben, Münir Bey'in acele geldiğini gördük. Padişah bizim delegelerimize dördüncü bir memur, dördüncü bir delege katmak istediğimizi öğrenmişti. Bu, Osmanlı soruşturmasına katılmamız için kararlaştırılmış olan şartlara aykırı bir tedbirdi, bundan vazgeçmek gerekiyordu. Sadece delegelerimize emin bir tercüman verilmesinin söz konusu olduğunu Padişaha anlattırmaya gayret ettik. Muhafız takımı konusunda bize hiçbir cevap gelmeyince, onu yazılı olarak validen istemelerini Konsoloslarımıza bildirdik. Vali hükümete başvurdu. Sadrazam, delegelerimizin bir tercümana ihtiyaçları olabileceğini anlamak istemiyordu. Padişahın emirlerine yol açmaktan kaçınıyordu. Padişah, projemizden vazgeçmemizi veya Ermeni olmayan bir tercüman bulmamızı rica ediyordu. 17 Mart'ta M. de Nedilof, Sir Ph. Curri ve ben, tercümanı Muş'a göndermeye karar verdiğimizizi telgrafla Konsoloslarımıza bildirmekte anlaştık.

Eğer Vali Muhafız Takımını reddetmeye devam edecek olursa, Konsoloslar onu sağlamakta anlaşacaklardı. Padişah, tam anlaşmamız ve tasarılarımız hakkında artık şüphe edemezdi. Akşamleyin iftarı sarayda yaptım. Padişah Hazretleri ile yaptığım bir konuşmada onun son şüphelerini gidermeye çalıştım. Direnci kırıldı ve sabahleyin, ayın 18'in de Dışişleri Bakanı Muhafız Takımının verilmesi hususunda valiye emir verildiğini bize bildiriyordu (Osmanlı Devleti'nde baskı ve eziyet mevcuttu diyenlere çok güzel bir misal. Sıradan bir Konsolos, İmparatora ve İslâm âleminin Halifesine her istediğini kabul ettirebiliyordu. Üstelik kendisi baskı yaparak). Böylece iki jandarmanın muhafızlığı altında M. Dikran Sarabian 19 Mart'ta Muş'a hareket etti.

Son günlerde meydana gelmiş olan bir zorluğu da ortadan kaldırdık. Türk Hükümet görevlileri soruşturma merkezini Bitlis'e nakletmeyi ileri sürüyorlardı. Delegelerimiz haklı olarak bunun, olayların meydana geldiği yerden kaçmak ve ciddi şahitliklerin toplanmasını mümkün kılacak bir vasıtayı ortadan kaldırmak olacağını düşünüyorlardı. Hâlbuki tersine, Komisyonun Sason köylerine gitmesi uygun olurdu. Eğer olayların merkezinden kaçmış bazı şahitler Bitlis'te bulunuyorlarsa, onları Muş'a getirmek, bütün Komisyonu Bitlis'e nakletmekten daha kolaydı. Üç Sefir delegelerin görüş tarzlarını kabul ettiler ve aldırmayacak olursa kendi

katılmalarının dışında yapılacak bütün işlemlerin hiçbir değeri olmayacağını beyan ettiler. Komisyonun yola çıkmasına karşı koymalarını onlara bildirdiler. Üç gün sonra Türkler direnmekten vazgeçtiler ve soruşturma Muş bölgesinde sürdürülecektir.¹¹

M. P. Cambon

Belge No: 12

*Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki Sefiri
M.P. Cambon'dan, Dışişleri Bakanı M. Hanotaux'a.*

Beyoğlu 6 Haziran 1895

29 tarihli mektubumu zat-ı âlinize gönderdiğim gün, Muş'ta bulunan Soruşturma Komisyonundaki delegelerimiz yerli hizmetçilerinden birini tutuklamak bahanesiyle mahalli polisin evlerine tecavüz ettiklerini bana bildiriyorlardı. Bu olayın meydana geldiği şartlar, bizi derhal müdahalede bulunmaya zorluyordu. Polis memuru, çıkış yerlerinde jandarmaya nöbet tutturarak delegelerin evinin birinci katına girmişti. Bundan başka polis memuru delegelere çok kaba davranmıştı. Meslektaşlarım ve ben cezalandırılmanın derhal yerine getirilmesinin gerektiğini düşündük, gerçekten de delegelere karşı bu şekilde hareket etmek cesaretini gösteren polisin örnek teşkil edecek bir ceza ile vazifesine saygı göstermeye davet etmediği takdirde, hareketlerinden sonra Ermenilere karşı daha da keyfe bağlı davranışlara başvurmasından çekinmemiz gerekiyordu. Bitlis Valisi adına mutasarrıf tarafından delegelerden resmen özür dilenmesini, Muş Jandarma Komutanı ile Polis Komiserinin görevden alınmasını, eve tecavüz eden polisin cezalandırılmasını istemeye karar verdik.

Padişah Hazretlerinin istediğimizin yerine getirilmesine karar verdiğini 1 Haziran'da Sait Paşa bize bildirdi. Buna göre hadise kapanmış bulunuyor. Bununla birlikte önerilerimize dâhil bulunan konsolosluklara ait memuriyetlerin meydana getirilmesini beklerken, delegelerimizin ayrılmasından sonra oradaki Ermenilerin hırpalanmasını önleyecek özel bir görevlinin Muş'a gönderilmesinin uygun olacağını da meslektaşlarımla ben anlattık. Sir Currie bu hususta Konsolos Vekili M. Hampson'u delege tayin etmekte yetkili kılındı. M. Hampson, Bitlis'te yerleşebilmesini bekleyerek geçici

11 Fransız Dışişleri Bakanlığı, *Belgelerle Ermeni Meselesi*, age., s. 75

olarak Muş'ta ikamet edeceklerdir. Meslektaşım, Osmanlı Hükümeti'nden onun için gerekli belgeyi istedi.

Murad'ın (Hamparsun Boyacıyan) sorgusu bittiğinden ve Komisyon bazı önemli kişilerin dinlenmesini reddettiğinden, şahitleri ayrı ayrı dinledikten sonra soruşturmaya son vermelerini delegelere bildirdik. Türk Komisyonu şahitleri dinlemeyi erteledi ve Babîâli'den emir istedi. Bu esnada Babîâli, delegelerimizin de fikirlerine başvuracağı bir rapor hazırlamaktadır. Bekleyerek, delegelerimizin yukarıda söylenen şahitlerin sorgusunu sürdürüyorlar. Gerçekte ise biz, soruşturmayı sona ermiş sayabiliriz.¹²

M. P. Cambon

Fransa'nın gayesi menfaatlerinin korunmasıdır. Kendi çıkarları için azınlıkları kullanmış, eline silah vererek isyan çıkarmaları sağlanmış, işleri bittiğinde ilişkilerini kesmiştir. Özellikle Çukurova bölgesinde Ermeniler Fransız lejyonunu ön saflarında yer almışlardır. Fransız saflarında ölen Ermeni askerlerinin sayısı on binlerle ifade edilmektedir.

Fransız belgelerine dikkatli bakıldığında görülecek ki Fransızlar Birinci Sason İsyanına önyargılı davranmış, mahkeme sonuçlanmadan kararlarını çoktan vermişlerdi. İngiliz yetkilileriyle beraber suçlu olarak ne asi Ermeniler, ne Hamparsun Boyacıyan ne de onlara destek veren konsolosluklar gösterilmiş, alabildiğince Osmanlı Devleti yetkilileri suçlanmıştı. İsyanı Ermeniler değil, Müslüman halk başlatmış algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Oysa Sason İsyanı araştırıldığında isyanın kaynağını Ermeni çetecileri, bu çetecilerin yetiştirdiği komiteler ve

komitelerin arkasındaki Batılı devletler olduğu görülecektir.

Fransa'nın gayesi menfaatlerinin korunmasıdır. Kendi çıkarları için azınlıkları kullanmış, eline silah vererek isyan çıkarmaları sağlanmış, işleri bittiğinde ilişkilerini kesmiştir. Özellikle Çukurova bölgesinde Ermeniler Fransız lejyonunu ön saflarında yer almışlardır. Fransız saflarında ölen Ermeni askerlerinin sayısı on binlerle ifade edilmektedir.

Fransa Lozan Anlaşmasında da Ermenilere bekledikleri desteği sağlamamıştır. Lozan'daki Ermeni temsilcisi Bogos Nubar, bu durumu açıkça dile getirmiştir.

12 Fransız Dışişleri Bakanlığı, *Belgelerle Ermeni Meselesi*, Siyasi Meseleleri Araştırma Grubu, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 7, age., s. 75

3. Birinci Sason İsyanı Sonrası

Birinci Sason isyanının sona ermesiyle yabancı ülkelerin konsolosları devreye girmeye başladı. Sason isyanının onların istediği şekilde sonuçlanmaması onlarda derin bir üzüntü oluşturmuş, bunun takibatına başlamışlardır. Özellikle Fransa rahat durmamış, dağ taş dolaşarak Ermenilere destek vermiştir. Aşağıdaki belgeler bunu ispatlamaktadır.

Bab-ı Âlî

Daire-i Sadüret-i Uzma

Mektûbi Kalemî

Bitlis Vilayetinden gelen şifre telgraf

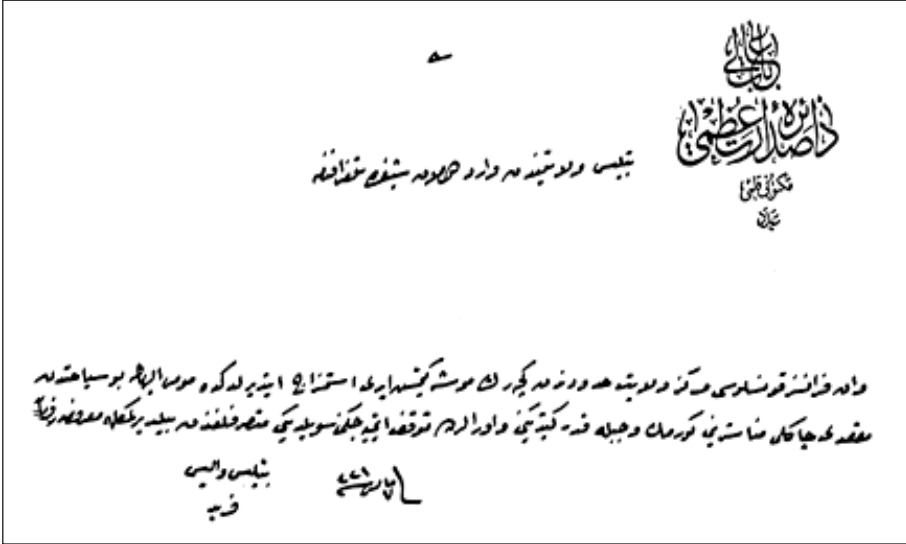
Van Fransız konsolosu vilayet merkezinden geçerek Muş'a gitmiş. Bunun ne manaya geleceği sorulduğunda kendisinin bu seyahatten maksadının Çanlı Manastırı'nı görmek olduğunu, dağa kadar gittiğini ve oralarda kalmayacağını söylediği mutasarrıftan bildirilmiştir.

Arzolunur.¹³

20 Mayıs 1905

Bitlis Valisi

Ferid

13 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918)*, Cilt I, T.C. Başbakanlık, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 58, Ankara 2002, s. 156

Muş Vilayeti

Aded: 85

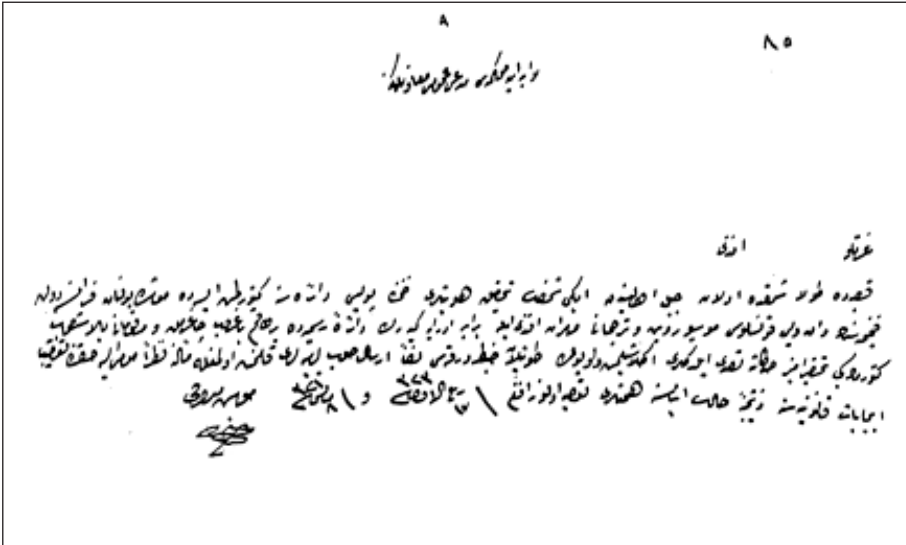
Liva Asliye Mahkemesi Savcı Yardımcılığı'na

Kasabada dolaşmakta olan dağ halkından iki şahıs hüviyetlerinin araştırılması için polis dairesine götürülmüş ise de Muş'ta bulunan Fransa Devleti'nin Van Viskonsolosu Mösyö Rupen, tercümanı Mihran Efendi ile beraber oraya gittiği, resmi dairede bağırıp çağırarak bu iki kişiyi beraberinde götürmek gibi aşağılayıcı davranışlara kalkıştıkları anlaşılmış ve o yolda tutulan tutanak ekte size gönderilmiş olduğundan içeriğine bakılarak adı geçen kişi hakkında kanunen gerekli yolun izlenmesi ve sonucunun bildirilmesi konusunda yardımlarınız istenmektedir.¹⁴

21 Mayıs 1905

Muş Mutasarrıfı

İmza

14 Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918) Cilt I, age., s. 157

Umûm Erkân-ı Harbiye Dairesi

Dördüncü Şubesi

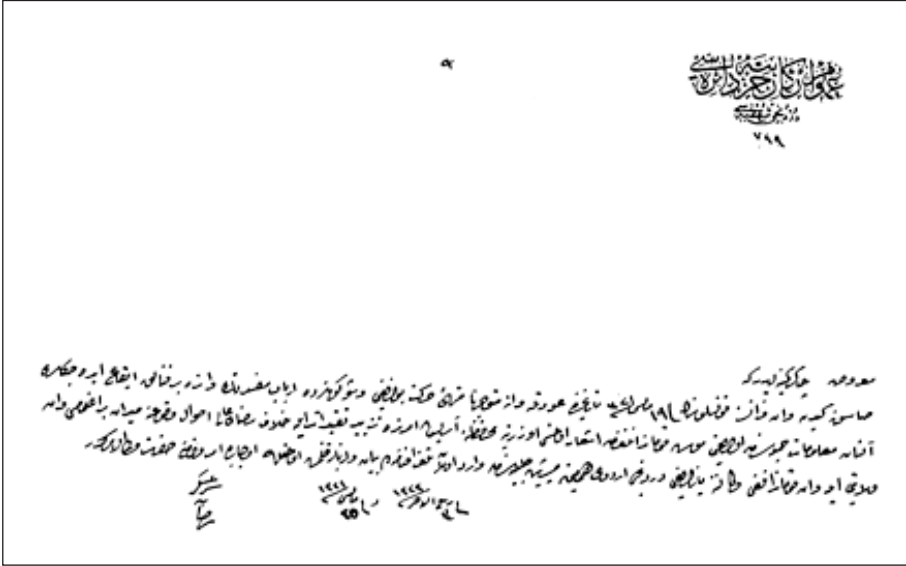
749

Sason'a giden Van Fransız konsolosunun 1 Haziran 1905 tarihinde dönüp Van'a doğru hareket etmek için hazırlandığı ve şu günlerde bozguncuların Van'da bir takım olaylar çıkaracaklarının alınan bilgilerden anlaşıldığı Muş Kumandanlığından haber verilmektedir. Bunun üzerine asayişin korunması yönünde daha dikkatli olunması ve istenmeyen bazı olayların ortaya çıkmasına meydan verilmemesine dair Van Vilayeti ile Van Kumandanlığı Vekaleti'ne yazıldığı Dördüncü Ordu Müşiriyeti'nden gelen telgrafta bildirilmiştir. Arz olunur.¹⁶

7 Haziran 1905

Serasker

Rıza

16 Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918) Cilt I, age., s. 172

Sadaret-i Uzmâ

Mektûbi Kalemi

Tarih: 10 Haziran 1905

Hariciye Nezareti'ne

7 Haziran 1905 tarih ve 989 numaralı yazınıza cevaptır. Van Fransız konsolosunun Muş Polis İdaresince durumu araştırılmakta olan üç Ermeni'nin işine müdahale ve bunları bizzat alıp götürmeğe teşebbüs etmek gibi bir takım yolsuz uygulamalara kalkıştığına ve beraberindeki yardımı ihtilal harekâtında bulunmuş olan Ermenilere tahsis etmekte olduğuna dair Dâhiliye Nezareti'ne gelen 6 Haziran 1905 tarih ve 1335 numaralı yazı, adı geçen konsolos tarafından bu defa dağda bulunan on bir köyün Ermenilerine otuz sekiz bin beş yüz kuruş miktarında yardım dağıttığı ve dağıtım sırasında beraberinde bulunan Tercümanı Mihran'ın Ermenileri ihtilal hareketine teşvik için bazı konuşmalarda bulunduğu hakkında Bitlis Vilayetinden alınan telgraf ile beraber Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir. Osmanlı Hükümeti'ne müracaatta bulunulmaksızın konsolosun Sason dağına ve Talori taraflarına giderek yardım dağıtması ve yanında Ermeni tercüman bulundurmasının doğru bir hareket olmayacağına dair Fransa Büyükelçiliği'nin dikkati çekilerek konsolosun hareketinin sınırlandırılmasına lüzum görülmüştür. Gereğinin süratle yerine getirilerek bildirilmesi ve eklerin iadesi rica olunur.¹⁷

17 Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918) Cilt I, age., s. 173

Bitlis Vilayeti
Mektubi Kalemi
Aded: 14

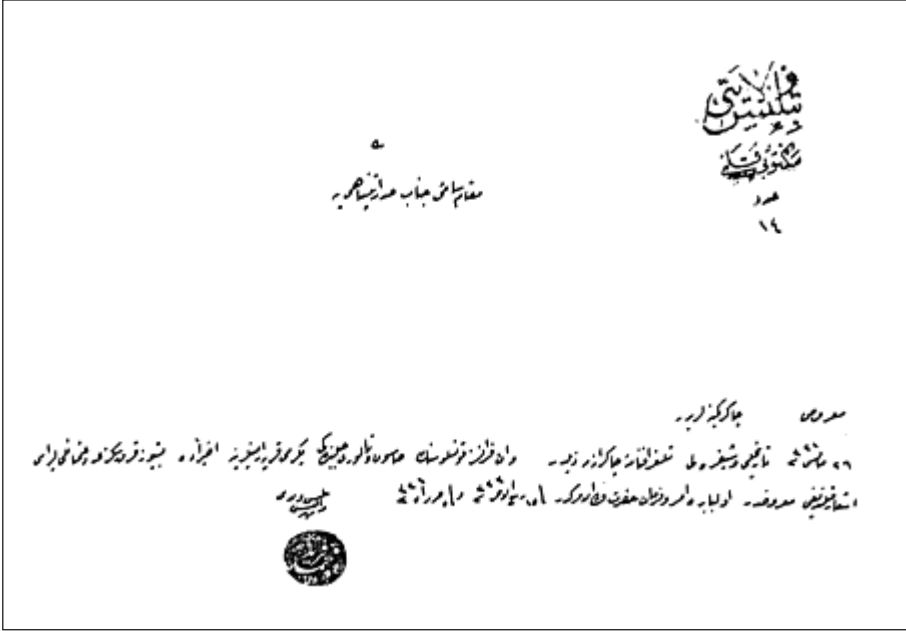
Sadaret Yüksek Makamına

8 Haziran 1905 tarihli şifreli telgrafıma ektir.

Van Fransız konsolosunun Sason ve Talori dağındaki yirmi köyün Ermenilerine son günlerde beş yüz kırk sekiz adet Osmanlı lirası dağıttığının Muş Mutasarrıflığından haber verildiği arz olunur. Bu konuda gereği tarafımıza bırakılmıştır.¹⁸

18 Haziran 1905

Bitlis Vilayeti Valisi
Mehmet Ferid

18 Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918) Cilt I, age., s. 174

Bab-ı Âlî

Daire-i Hariciye

Mektûbi Kalemî

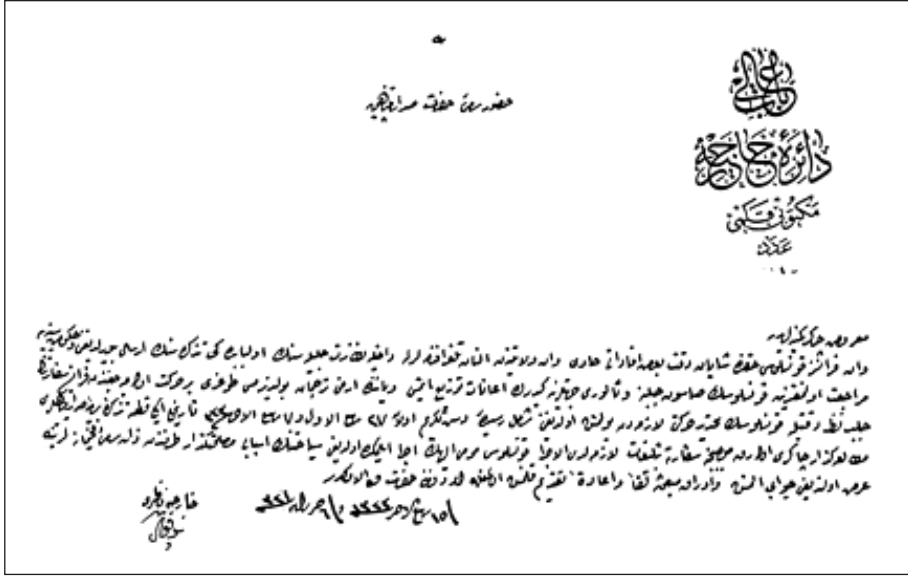
Aded: 1115

Sadaret Yüksek Makamına

Van Fransız konsolosu hakkında dikkate değer bazı ifadeler içeren Van Vilayetinden alınan telgraflarla Dâhiliye Nezareti'nin bu konudaki yazısı gönderilmiştir. Osmanlı Hükümeti'ne başvurulmadan konsolosun Sason dağına ve Talori yönüne giderek yardımlar dağıtması ve yanında Ermeni tercüman buldurması doğru bir hareket olmayacağından Fransız Büyükelçiliği'nin dikkatinin çekilerek konsolosun hareketinin kısıtlanmasının gerekli görüldüğüne dair bana gelen 1 Haziran ve 11 Haziran 1905 tarihli iki ayrı Sadaret yazısı tarafımdan incelenmiştir. Gereğince büyükelçiliğe zorunlu tebligat yapıldığında Fransız konsolosunun seyahatinin sebebinin maslahatgüzar tarafından size arz olunduğu cevabı alınmış ve söz konusu evrak ekte geri gönderilmiştir.¹⁹

19 Haziran 1905

Hariciye Nazırı
Tevfik

19 Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918) Cilt I, age., s. 174

Fransa'nın gerçek amacı Osmanlı Arşiv belgelerinde açıkça görülmektedir. Birinci Sason İsyanındaki başarısı, başta Fransa olmak üzere Ermeni hamisi kesilen devletleri İkinci Sason İsyanını çıkarmaya götürmüştür.

4. İkinci Sason İsyanı Öncesi ve Sonrası

Sason isyanı ve tahkikatların bitmesinden sonra Fransa yine rahat durmadı. Ara sıra Bitlis ve çevresinde çıkan küçük olayları bahane ederek olayların içerisine girmeye, kişileri kışkırtmaya devam etmişlerdir. Bu konu ile ilgili bazı belgeler şöyledir.

Fransa Devleti Maslahatgüzarı Mösyö Bapest(?) dün ikinci defa olarak bağlı olduğu hükümetten aldığı emir ve talimat üzerine Patrik Ormanyan Efendi'nin yanına gelmiş, Bitlis vilayetinin bazı yerlerinde uygunsuz haller meydana gelmesi, bir hayli Ermeni'nin öldürülmesi ile ilgili kendisinin özel bilgilerine başvurmuştur. Şimdiye kadar ne gibi teşebbüslerde bulunulduğunu sormuş ve henüz bulunmamış ise bir an evvel girişimde bulunmasını tavsiye etmiştir. Patrik meydana geldiği belirtilen uygunsuzluğun üzerinden şimdiye kadar hayli zaman geçtiğini ve birçok yazışmada bulunulduğu halde bu gibi bir olaydan bahs olunmadığından aslı olmayacağını ve bundan dolayı hiçbir teşebbüs ve tahkikata lüzum olmadığı cevabını vermiştir.

Kulları

Daire-i Hariciye

Hususiye

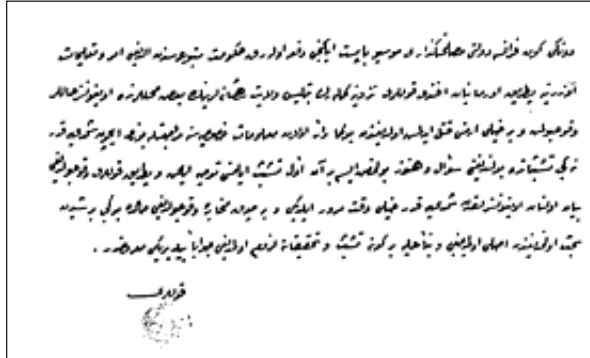
488

Fransa Müsteşarı Mösyö Bapest'(?)'in Ermeni Patriği Ormanyan Efendi'nin yanına giderek Bitlis vilayetinin bazı mahallerinde uygunsuz haller meydana geldiğini ve birçok Ermeni'nin katledilmiş olduğunu belirtip bu konuda ne gibi teşebbüslerde bulunulduğunu sorduğu haber alınmıştır. Bahsi geçen maslahatgüzar bu işe dair tahkikat yapılmasına lüzum görmüş ise Büyükelçiliğin bu gibi durum ve meselelerde resmi müracaat yeri nezaretimiz olduğuna göre kendisinin esasen bizden durumu sorması gerekirdi. Bununla beraber Patriklik'te bulunan zatın milliyete göre taraf tutması ihtimali bulunmadığından adı geçen müsteşarın şu yolsuz muamelesinden dolayı protesto edilmesi lazım geleceğini, çıkan padişah iradesinin içeriğine uygun olarak tebliğ buyurulduğunu bildiren ve elimize ulaşmış olan 5 Ekim 1901 tarihli ve dört bin beş yüz otuziki numaralı özel yazınız tarafımdan

*incelenmiştir. Padişahın her emir ve buyruğunu yerine getirmek zaruridir, ancak şu aralık Fransa Hükümetiyle resmi ilişkiler kesildiğinden adı geçen müsteşara karşı yapılacak protestonun bir açıklaması olamayacağından patriğin bu şekilde ecnebilerle konuşmaya girişmekten kesinlikle sakınması ve soru sorulduğunda nezaretimize müracaat olunması lazım geleceğini belirtmekle yetinmesi hakkında kendisine gerekli uyarılarda bulunulması hususunun Adliye ve Mezahib Nezareti'ne yazılı emir olarak bildirilmesi görüşünüze bırakılmıştır. Emir ve ferman emir sahibindir.*²¹

5 Ekim 1901

Hariciye Nazırı
Tevfik

21 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918) Cilt I*, T.C. Başbakanlık, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 58 Ankara 2002, s. 143-144 (BOA.Y.PRK.HR.31/53)

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği

Numara: 19897/72

Paris, 8 Şubat 1902

Hariciye Nazırı Ekselans Tevfik Paşa ya

Konu: İhtilalci Ermeniler

Sayın Bakan,

Marsilya Başkonsolosumuzun Kiğı kazasında tertiplenecek olan ve Erzurum 'a kadar da yayılma tehlikesi bulunan hadiseler hakkındaki bir raporunu bilgi için ekte ekselansınıza gönderiyorum.

Ekselansınızdan en derin saygılarımı kabul etmenizi istirham ederim.²²

S. Münir

***

Sayı: 1903/380

Marsilya, 3 Şubat 1902

Türkiye 'nin Marsilya Başkonsolos Vekili Nissim Efendi 'den

Münir Bey 'e

Suret

Ermenilerle ilgili araştırmalarımın devamı niteliğinde olan sonuçları ekselansınıza ulaştırmaktan şeref duymaktayım.

Güvenilir olduğuna inandığım kaynaklara göre, Sivas vilayetine bağlı Kiğı kazası ciddi olaylara sahne olacaktır.

Bu kazada tertiplenen büyük ayaklanma, Erzurum 'a kadar da yayılacaktır. İki yüz elli Batum ve Kars Ermeni militanı, büyük bir kısmı Bitlis 'te saklanan yirmi bin bombanın hazırlanmasıyla bu harekete faal bir şekilde iştirak edeceklerdir.

İsyanın tarihi kesinleşmemiştir, ancak bana teyid edildiğine göre; Ermeniler, bu projelerini, Kiğı kaymakamından hoşnut olmayan Ermenileri cesaretlendirerek içinde bulunduğumuz Şubat ayının sonunu geçmeyecek bir sürede gerçekleştirmeyi hesaplamaktadır.

²² Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918) Cilt I, age. s. 146

Bana intikal eden, üzerinde durulmaya değer bütün bilgileri, ekselansınızın yüksek dikkatine sunacağımı ifade etmek isterim.

*Hoşçakalınız.*²³

***

Bab-ı Âlî

Daire-i Sadüret-i Uzma

Mektûbi Kalemî

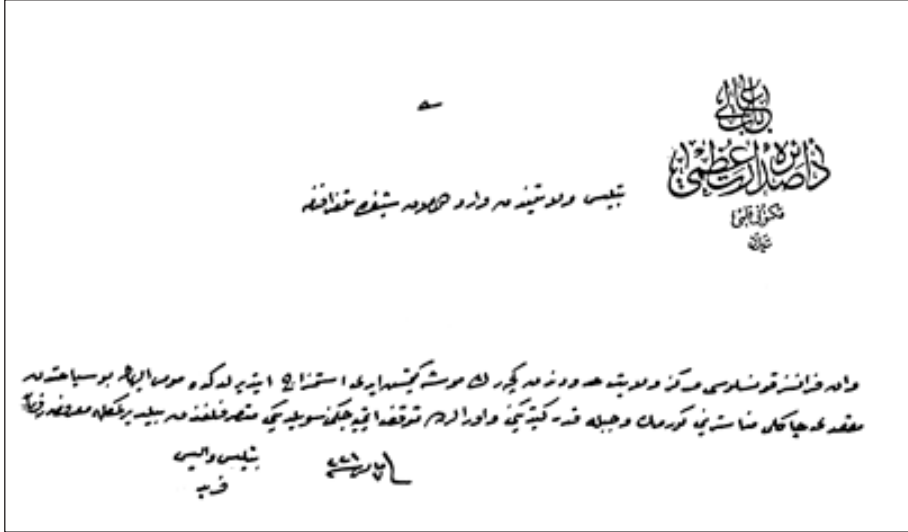
Bitlis Vilayetinden gelen şifre telgraf

Van Fransız konsolosu vilayet merkezinden geçerek Muş'a gitmiş. Bunun ne manaya geleceği sorulduğunda kendisinin bu seyahatten maksadının Çanlı Manastırı'nı görmek olduğunu, dağa kadar gittiğini ve oralarda kalmayacağını söylediği mutasarrıftan bildirilmiştir.

*Arzolunur.*²⁴

20 Mayıs 1905

*Bitlis Valisi
Ferid*

23 BOA.HR.SYS.2794/6

24 *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918) Cilt I, age. s. 155*

Muş Vilayeti

Aded: 85

Liva Asliye Mahkemesi Savcı Yardımcılığı'na

Kasabada dolaşmakta olan dağ halkından iki şahıs hüviyetlerinin araştırılması için polis dairesine götürülmüş ise de Muş'ta bulunan Fransa Devleti'nin Van Viskonsolosu Mösyö Rupen, tercümanı Mihran Efendi ile beraber oraya gittiği, resmi dairede bağıırıp çağırarak bu iki kişiyi beraberinde götürmek gibi aşağılayıcı davranışlara kalkıştıkları anlaşılmış ve o yolda tutulan tutanak ekte size gönderilmiş olduğundan içeriğine bakılarak adı geçen kişi hakkında kanunen gerekli yolun izlenmesi ve sonucunun bildirilmesi konusunda yardımlarını istenmektedir.²⁵

21 Mayıs 1905

*Muş Mutasarrıfı
İmza*

Fezleke

Numara: 154

Bu soruşturma evrakının değerlendirilmesinden durum açıkça anlaşılmıştır. Şöyle ki bu rumi ayın beşinci Perşembe günü Muş'ta sokak aralarında dolaşmakta olan dağlı iki Ermeni'nin, geçen yılki cezalandırmanın ardından dağ halkından bir kısmının hala pişmanlık dilememiş olmaları ve üzerlerinde kasabaya gelebilmek için mahalli memurlarının belgeleri bulunup bulunmadığı araştırılmak üzere polisçe yakalanarak karakola gönderildiği, arkasından Fransa Devleti'nin Muş'da bulunan Van Viskonsolosu Mösyö Rupen ve Tercümanı Mihran'ın sözkonusu karakola girerek nöbetçi polis Ziya Efendi'ye hiddet ve öfke ile bağıırarak "ne hakla bunları yakaladınız" dedikleri, durumlarının araştırılması için götürdükleri cevabı verilince de Ziya Efendi'ye karşı elindeki bastonu tehdid eder bir surette kaldırıp "ekenef sen ne karışırısın" diye hakaret ettikleri ve zorla bu Ermenileri yanlarına alarak götürdükleri Polis Ziya, Abdülhakim ve İstevan Efendiler ile Jandarma Piyade Neferlerinden Abdülhakim, Mustafa bin Abdülaziz, Kanun Çavuşu Abdülkerim ve İsmail bin Seyfi'nin sırayla alınan ifadelerinden anlaşılmıştır. Sözkonusu Ermenilerin dağlı Simal köyü halkından Hiço oğlu Manuk ve Şero oğlu Sipo adlı kişiler olup, bunlardan

25 Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918) Cilt I, age. s. 157

Manuk'un henüz pişmanlık dilemeyip şimdiye kadar firar halinde eşkıyalık yapan sakıncalı şahıslardan olduğu bu konudaki tutanağın altında yazılı Polis Dairesi'nin notundan anlaşılmış, ancak bunun gibi hükümet tarafından yakalanan sakıncalı şahısların bu şekilde yani ilgili memurlar aşagılanıp tehdit edilerek zorla daireden alınıp götürülmesi, şurada burada mahalli asayiş bozmak maksadıyla dolaşan Ermeni bozguncularının cüretlerinin artmasına sebep olduğundan bu halin ülke güvenliği üzerinde doğal olarak kötü etkilerinin olacağı düşünülmüş, adı geçen konsolosun bu hareketi, milletler arasında geçerli ve yürürlükte olan devletler hukuku kurallarına aykırı ve Osmanlı kanunlarına göre de yasak olduğundan bu fezleke düzenlenmiştir.²⁶

23 Mayıs 1905

Mühür

***

Bab-ı Âlî

Daire-i Sadaret-ı Uzma

Mektûbi Kalemî

Bitlis Vilayetinden gelen şifre telgraf

20 Mayıs 1905'e ektir. Fransız konsolosu köylülere ve Katolik piskopos vekiline Müslümanlar dışındaki dağlılarla köylülere yardım dağıtacağını söyleyerek Muş'a gelmiş ve tercümanı Ermeni Mihran ile beraber Çanlı Manastırı'na gitmiş ve Karavi (?) köyünde ahaliye dağıtılmak üzere on lira vermiş ve manastırda Rahip Vartan ile gizli olarak görüşüp geri dönmüş ve dağ halkından olup Muş Polis Dairesi'nde durumu araştırılmakta olan üç Ermeni işine müdahale ederek bizzat komiserden alıp götürmek gibi hareketlere kalkışmıştır. Bu yüzden evrakı adliyeye verilmiş, adı geçen kişi, üzerinde bin iki yüz Osmanlı lirası bulunduğu ve büyükelçilikten Babiâli'ye başvuruda bulunulduğundan dağa giderek orada dağıtım yapacağını ve hükümetten memur verilmesine lüzum olmadığını ifade etmiştir. Kışla ve kalelerde bulunan polislere gerekli talimat verilmesi izleme konusunda işi sağlamlaştıracağından başka memur gönderilmesine gerek görülememiş ise de bu konuda hiçbir emir olmamasından dolayı ne şekilde davranılacağı Muş Mutasarrıflığı'ndan sorulmaktadır. Konsolosa Babiâli den emir gelene kadar teşebbüsde acele

26 Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918) Cilt I, age. s. 165-166

Bab-ı Âlî

Daire-i Sadaret-ı Uzma

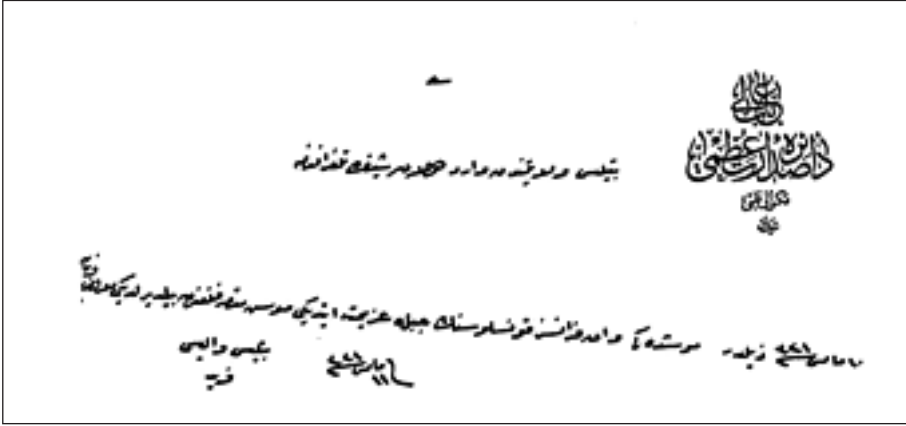
Mektûbi Kalemî

Bitlis Vilayetinden gelen şifre telgraf

23 Mayıs 1905'e ektir. Muş'taki Van Fransız konsolosunun dağa gittiği Muş Mutasarrıflığından bildirilmiştir. Arz olunur.

24 Mayıs 1905

*Bitlis Valisi
Ferid*

Bitlis Vilayetinden gelen iki ayrı telgraf üzerine 1 Haziran 1905 tarihinde Seraskerliğe ve Hariciye Nezareti'ne tezkireler yazılmıştır.

Fransız konsolosunun Osmanlı Hükümeti'ne başvurmadan Sason dağına ve Talori yönüne giderek yardım dağıtması ve yanında Ermeni bir tercüman bulundurmasının doğru bir hareket olamayacağı konusunda Fransa Büyükelçiliği'nin dikkati çekilerek konsolosun hareketinin sınırlandırılması hakkında Hariciyeye yazı.

Fransız konsolosunun bu gibi yerlerde özellikle yalnız dolaşması uygun olmayacağı, eğer bir olay ortaya çıkarsa Osmanlı Hükümeti tarafından sorumluluk kabul edilmeyeceği bildirilerek kendisine gerekli ikazda bulunulması için Büyükelçiliğe tebligat gönderilmesi istenmiştir.²⁸

28 Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918) Cilt I, age. s. 169

Bitlis Vilayeti
Mektûbi Kalemî
Aded: 36

Dâhiliye Nezareti'ne

Devletlü efendim hazretleri

23 Mayıs 1905 tarihli şifreli telgrafımda belirtildiği gibi dağ halkından iki Ermeni'nin durumları ve kimlikleri Muş Polis Dairesi'nce araştırılmaktayken Muş'ta bulunan Van Fransız Viskonsolosu Mösyö Rupen ile Tercümanı Ermeni Mihran Polis Dairesi'ne girip bir takım hakaretlere girişerek adı geçen kişileri resmi daireden alıp götürdüklerine dair yapılan soruşturmayı içeren Vilayet İstinaf Savcılığı'ndan yazıyla gönderilen evrak, takımıyla nezaretinize sunulmuş ve adı geçen konsolosun geçen ve bu sene Muş'da takındığı yanlış tavır ve hareketlerinden dolayı hakkında azl ve değiştirme gibi bir işlemin yapılması yolunda çaba gösterilmesi yerinde olacağından bu konuda gereği tarafınıza bırakılmıştır.²⁹

4 Haziran 1905

Bitlis Vilayeti Valisi
Mehmed Ferid

***

Bab-ı Âlî
Daire-i Umûr-ı Dâhiliye
Tesri-i Muametât ve Islahat Komisyonu
Aded: 1683

Sadaret Yüksek Makamına,

24 Haziran 1905 tarihli yazıya ektir.

Muş'a gelen Van Fransız Konsolosu Rupen ile tercümanı Ermeni Mihran'ın dağlı iki Ermeni'nin durum ve kimlikleri araştırılırken Muş Polis Dairesi'ne gidip adı geçen kişileri alarak söylemek cüretinde buldukları kötü söz ve hareketlere dair düzenlenen soruşturma evrakının ekiyle adı geçen konsolosun geçen ve bu sene Muş'ta takındığı yakışıksız tavırlardan dolayı azl ve değiştirilmesi yolunda çaba gösterilmesine dair Bitlis Vilayetinden alınan yazı

²⁹ *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918) Cilt I, age. s. 170*

Tesr-i Muamelat Komisyonu ifadesiyle ve bahsedilen evrakla sunulmuştur. Aslında görevi Van'la sınırlı olması gereken konsolosun kendi kendine Muş'a kadar gelip defalarca böyle harekete kalkışması ve özellikle hükümet işlerine müdahale ve tecavüz etmesi çok önem taşıyan ve hele Tercümanı Mihran'ın söz söyleme cesareti, hakkında şiddetli cezayı gerektiren bir durum olduğundan adı geçen tercümanın hemen azli ve konsolosun da yalnız Van'a iadesi ile yetinilemez. Onun da mutlaka değiştirilmesini sağlanması, böylece hükümetin ihlal edilen onurunun iadesi, bu suretle çok şımarmış olan Ermenilerin atak fikirlerinin de yatıştırılması gerektiği, Rusya'daki Ermenilerin karışıklık hareketlerini bu tarafa da sirayet ettirmekten başka bir maksada dayandırılmayacak bu gibi söz ve davranışlara göz yumulmasının kötü sonuçlara neden olacağı arz olunur. Bu konuda gereği tarafınıza bırakılmıştır.³⁰

29 Haziran 1905

Dâhiliye Nazırı
Memduh

30 Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918) Cilt I, age. s. 177

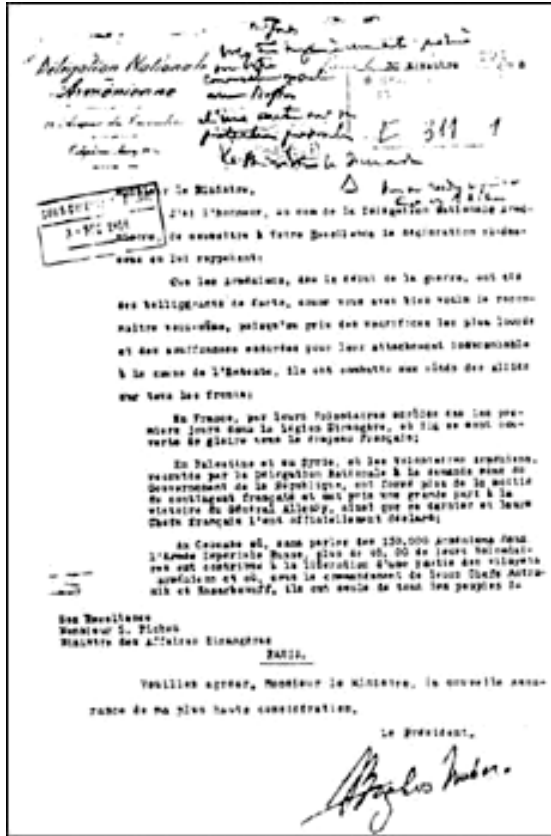

Belgelerde Bitlis ve Çevresindeki Ermeni İsyanlarında Fransa'nın Rolü

Fransa belgelerden de görüldüğü gibi Osmanlı Devletinin içişlerine müdahale etmekteydi. İngilizlerle beraber Fransa Ermeni bağımsızlık projesini hazırlayan devletlerden birisidir. Fransa Ermenileri isyana hazırlayan, maddi ve manevi her türlü yardımı sağlayan ve perde arkasından olayları seyreden ülkedir. Paris Barış Konferansı'na katılan Ermeni delegasyonu başkanı Boğos Nubar Paşa, "The Times of London" gazetesinde yayımlanan bir mektubunda da şunları belirtmiştir:

Ermeni gönüllüleri Fransız Légion Etrangère saflarında savaşarak zaferler kazanmışlardır." Légion d'Orient'deki sayıları 5 bindi ve General Allenby'nin kesin zaferine katkıda bulunan Suriye ve Filistin'deki Fransız kuvvetlerinin de yarısından fazlasını oluşturuyorlardı.

Aşağıdaki belge Fransa Ermeni ilişkilerini çok güzel ifade etmektedir.³¹

31 Fransız Millî Arşivleri, Doğu Serisi, *Ermenistan*, Cilt 2, s. 47

Dışişleri Kayıt damgası

3 Aralık 1918.

30 Kasım 1918

Ermeni Millî Komitesi

Sayın Bakan,

Ermeni Millî Komitesi adına, şu hususları hatırlatarak aşağıdaki bildiriye arz etmekle şeref duyarım:

Sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi en büyük fedakârlıklar ve sürekli ıstıraplar pahasına, savaşın başından beri İtilâf Devletleri'nin gayesine sarsılmaz bağlılığımızın bir nişanesi olarak;

Ermenilerin fiilî bir şekilde savaşan taraf olduğunu;

Fransa'da, ilk günden itibaren hizmet eden gönüllülerinin Fransız bayrağı altında Yabancı Lejyonu'nda zafer elde ettiklerini;

Cumhuriyet Hükümeti'nin talebi üzerine Ermeni Millî Komitesi tarafından silâh altına alınan Ermeni gönüllülerin Filistin'de ve Suriye'de, Fransız birliklerinin hemen hemen yarısını teşkil ettiklerini ve General Allenby'nin zaferinde büyük payları olduğunu, bunun da Allenby ve Fransız komutanlar tarafından resmen beyan edildiğini,

Kafkasya'da, Rus İmparatorluk ordusundaki 150.000 Ermeni'den ayrı olarak, komutanları Antranik ve Nazarbekoff'un komutası altında, 40.000'den fazla gönüllünün bir kısım Ermeni vilâyetlerinin kurtuluşuna katkıda bulunduğunu,

Lütfen Sayın Bakan, üstün saygılarımın teminatı olarak kabul buyurunuz.

Ekselans S. Pichon Başkan

Dışişleri Bakanı Boghos Nubar

Paris İmza

Dışişleri Kayıt

Damgası

3 Aralık 1918

5. Fransa'nın Karanlık Yüzü

Fransa'nın Anadou'daki bu faaliyetleri tarih boyunca gerçekleştirdikleri diğer eylemlerin bir örneğini teşkil etmektedir.

a) 1572 yılında Papanın desteğiyle bir gecede Paris'te 40.000 Ortodoks'un katledildiği Saint-Barthelmy vahşeti:

1572 yılında Fransa tahtında genç Kral IX. Charles oturmaktadır. Annesi Ana Kraliçe Katherine aynı zamanda Roma'daki Papa XI. Leo'nun kız kardeşidir. Kendisi fanatik derecesinde Katolik'tir. Kendi inancının dışında kalan hiçbir inanca hayat hakkı tanımamaktadır. Onun bu tutumunda, sık sık yazıştığı ağabeyi Papa XI. Leo'nun büyük bir tesiri vardır.

Fransa'nın bir bölümünde etkili olan Navar Kralı Henry, Ortodoks mezhebine bağlıydı. Bu durum, Fransa'nın dini bütünlüğünü zedeliyordu.

Bu Ortodoksları ortadan kaldırmak için Papa ustaca plânlar yapmıştır. Müneccim Roccoyeri, günlerce gökyüzünde bir işaret aramıştır. Nihayet bir gün Ana Kraliçeye müjdeyi verdi: *"Efendim yıldızlar size müzaheret ediyor. Ruh-ül Kuds sizden yana"* Bu söz üzerine Ana Kraliçenin ekibi o gece Paris'teki bütün Ortodoks evlerini tespit edip işaretlediler. Fanatik Katolikler o gece iş başına geçtiler. O gün 24 Ağustos 1572 ve Katoliklerin en mukaddes bildikleri Saint-Barthelmy Yortusu günü idi. Gece yarısını geçe, Saint Germen Qukcer Kilisesinin çanları çalmaya başlayınca, sokaklarda ellerinde meşale binlerce insan belirivermişti. Bu meşalelerle daha önce işaretlenen evleri tutuşturuyorlardı. Ev halkından korku ile dışarı fırlayanlar ise en vahşi usullerle sokak ortasında katlediliyordu.

Bu cinayeti işleyenlerin arasında fanatik yaşlı hanımlar bile vardı. Viktor Hugo'nun ifadesiyle; *"O sakın yaz gecesinde, gökteki yıldızlar sarı değil kırmızı renkli görünüyordular. Saint Nehri ise kıpkızıl bir renkte akmaya başlamıştı..."*

Protestan asilzadeleri, genç Kral Charles'in gözleri önünde parçalanıyorlardı. Bu manzara karşısında Kral aklını yitirdi ve on beş gün sonra delirerek öldü.

b) Fransızların Madagaskar Katliamı:

Afrika kıtasının bu adasında 1947 yılında Fransız askerleri, çıkardıkları iki büyük ayaklanmada 89 bin Madagaskarlıyı hunharca katletmişlerdir.

c) Fransa'nın Musevi Katliamı:

Fransa'nın tarih boyunca giriştiği vahşet, sadece Cezayir ile sınırlı değildir. Fransızların Musevilere karşı giriştiği insanlık dışı eylemleri yeni yeni ortaya

çıkmaya başlamıştır. Fransa bu yüz kızartıcı eylemlerini unutturmak için günümüzde hayali Ermeni soykırım masalına sarılmaktadır.

Bugünlerde Fransa'nın 1 milyon Musevi'nin gaz odalarında yakılmasından doğrudan doğruya sorumlu tutulmaktadır.

Gironde Belediye Başkan Yardımcısı Pappon'un tam 1 milyon Musevi'nin gaz odalarında yakılmasına sebep olduğu ortaya çıkmıştır.

Fransa'nın çeşitli yörelerine kaçan Museviler bu kişi tarafından yakalanarak kendi kasabasında toplamış, daha sonra da Fransız Muhafız askerlerinin kontrolünde trenlere bindirerek ünlü Dachau Kampı'na gönderilmiştir.

Zaman içinde Pappon bu suçtan dolayı yakalanmıştır. Daha sonra cezaevinden kaçmasına göz yumulan bu kanlı katil, bir süre İsviçre'de gizlenmiştir. Tekrar yakalanan Pappon, hala bu suçtan Fransa'da cezaevinde yatmaktadır.

Bazı Musevi teşkilatları, Pappon'un yanı sıra Fransa'yı da resmen bu hunharca katliamdan ötürü sorumlu tutulmaktadır. İster Musevi'lerin bu katliamla ilgili girişimi başarılı olsun isterse olmasın, Fransa'nın tarihte 1 milyon Musevi'nin katlinden sorumlu olduğu ve bu kara lekeyi silemeyeceği aşikârdır.

d) Cezayir Katliamı:

1830 yılında Cezayir'i işgal eden Fransızlar tam 132 yıl boyunca bu ülkede inanılmaz katliamlar yaptı. Fransız vahşetinin bütün izleri hala bu ülkenin bütün yerlerinde görülmektedir. Açılan toplu mezarlardan çıkarılan kemikler ve müzelerde sergilenen fotoğraflar kimin soykırım yaptığını açıkça göstermektedir.

Cezayir tarihi 1.5 milyon Müslüman'ın kanıyla yazılmıştır. 8 Mayıs 1945 tarihinden bağımsızlığını kazandığı 1962 yılına kadar Fransa'nın Cezayir'de giriştiği vahşet, yaptığı katliam, Hitler ve Stalin'den sonra çağımızın en büyük yüz karasıdır. Bunun en büyük tanığı da İsveçli bayan gazeteci Christiana Lilliestierna'dır. Bu bayan Cezayir'de yaptığı röportaj ve araştırmalarda Fransızların Cezayir'deki vahşetini ortaya çıkarmıştır.

8 Mayıs 1945 tarihinde bağımsızlık hasreti çeken Cezayirlilerin hürriyet bayrağı açması üzerine Fransız polisinin, halkın üzerine ateş açmasıyla Cezayir katliamı başlamıştır.

Savunmasız insanların üzerine tanklarla saldırıp topa tutan Fransızlar, bununla

da yetinmeyerek köylere havadan saldırı düzenlemeye başladı. Yapılan katliamların ardından toplanan binlerce cesetler, toplu olarak fırınlarda yakıldılar.

Toplama kamplarına götürülen Cezayirlilere akıl almaz işkenceler uyguladılar. Kızgın çöl kumlarının üzerine diz çöktürülen yüz binlerce Cezayirli, insanlık dışı işkencelerle yok edildiler.

Cezayir'den gelen katliam haberleri sağduyulu bazı Fransızları perişan etmişti. Ne var ki utanç, yüz binlerin ölümüne engel olamıyordu. Sömürgeci Fransa, ne vatandaşlarını ne de vicdanını dinlemiyordu. Gözleri kan bürümüştü. Sadece ve sadece bağımsızlık savaşı veren Cezayirlileri öldürmek istiyorlardı.

Kendi ülkesine karşı bile ayaklanabilecek bir kimliğe bürünen Fransız askerleri, küçük çocukları dahi kurşuna dizmekten çekinmediler. Fransa Gizli Ordusunun hedefleri arasında; Cezayir halkının büyük bir kısmını öldürerek tarihin en büyük soykırımını gerçekleştirmek planları bulunmaktaydı.

Fransızların Cezayir'deki işkence sömürgeciliği sonunda 1.5 milyon Müslüman Cezayirli, Fransız vahşetiyle yok edilmiştir.

Cezayir vahşetini Fransız yazar Jean Paul Sartre, 1958 yılının Haziran ayında Express Gazetesi'ndeki makalesinde şöyle anlatmaktadır:

“Alman askerlerinin Paris'te Avignon önlerinde parlak çizmeli ayaklarının yere vurarak yürürken, yarın bunların ne cinayetler işleyeceklerini düşünüyor; çekip gidecekleri günleri bekliyor, içimizden lanetler yağdırıyorduk. Gün geldi bizlerde aynı cinayetleri işlemekten çekinmiyoruz ve belki de bundan zevkte duyuyoruz. Cezayir'de FLN mensuplarından 16 yaşındaki bir genç kız çırılçıplak soyularak ıslak bir masanın üzerine yatırılıp muhtelif yerlerinden elektrik veriliyor; bu da yetmiyormuş gibi kızgın demirleri koltuk altlarına ve mahrem yerine sokmak suretiyle işkence yapıyoruz. Üstüne üstlük yüz binlerce Cezayirli vatandaşımızı hunharca öldürüyoruz. Demek ki, kudurmuşluk sadece Alman faşistlerine ait değilmiş. Bizler de zamanı gelince zalimce hareket edebiliyoruz.”

Fransızlar tarafından Cezayir'in efsane kahramanı ilan edilen 82 ve 92 yaşlarındaki iki emekli generali “Le Monde” Gazetesine itirafta bulunarak 1954-1962 yılları arasında Fransa'nın Cezayir'de en az 1 milyon Cezayirliyi katlettiğini anlattılar. Aslında bu sayı 1 milyon 730 bindir. General Jacques Massu ile General Paul Aussaresses, Fransa'nın milli kahramanlarıdır. Kendi

emirleriyle 24 bin kişiye işkence yapıldığını, yargısız infazla öldürdükleri sivillerin isimlerinin şahsi arşivlerinde olduğunu ve sivilleri çöle götürüp mezarlarını kendilerine kazdırıp işkence ile öldürdüklerini, işkence ile ölmeyenlerin ise kurşuna dizildiğini Le Monde Gazetesine anlatarak neşrettiler. General Massu, Cezayir'deki Fransız orduları komutanı, Aussaresses ise yardımcısı idi. Hatta Aussaresses "*kendi elimle 24 kişiyi öldürdüm*" demiştir. Ve itirafında; "*Aslında işkencenin hiçbir yararı yoktu. Yapılmayabilirdi. En başarılı operasyonları işkence altında alınan bilgiler sayesinde değil, istihbarat ve ihbarla sağladım.*" General Massu ise: "*Fransız devletinin, nedamet getirip, savaş sırasında bile hiç gerekli olmayan bu insanlık dışı uygulamaları resmen kınaması, insanlık adına bir ilerleme sayılır.*" demiştir.

Bu işkence ve katliamlardan Fransa eski Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın da suçu bulunmaktadır. O tarihlerde Fransa Adalet Bakanı olarak görev yapan eski Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın danışmanı Jacques Atali, "*Mitterrand, bana Cezayir'de 1956'da yapılan işkenceler için kendisi suçlu hissettiğini ve bu konuda hatalı olduğunu*" söylemiştir.

Cezayir'e 1955 yılında giden General Aussaresses, Fransız polisinin o tarihlerde sistemli işkence yaptığını, işkence ve cinayetlerin, siyasi iktidarın emirleri ve bilgisi dâhilinde yapıldığını belirtmişti. 82 yaşındaki Fransız General, bazen kendisinin emir verdiği, bazen de bizzat şahit olduğu Fransız ordusunun Cezayir'de yaptığı katliam, işkence ve yargısız infazlara, "*Özel Servisler, Cezayir 1955-1957*" ismini verdiği kitapta geniş yer verdiğini yazmıştır. Kitapta, işlenen cinayetlerle ilgili olarak pişmanlık duyduğunu belirtmeyen general, "*Bu durumun kendisi için hiçbir zaman vicdani bir problem oluşturmadığını*" ifade etmiş, işlenen suçlarla ilgili olarak Sosyalist Partiyi ve özellikle de o dönemde Adalet Bakanı olan eski Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ı suçlamıştır.

Sonuç

"*Şark Meselesi*" olarak Ermeni meselesinin ortaya çıktığı günden beri Fransa bu konuyla alakadar olmuş, fırsatları lehine çevirmek için uğraşmıştır. Fransa hiçbir fırsatı kaçırmamıştır. Olayların olmadığı zamanlarda bile ortamı germiş, insanları isyanlara kalkıştırmıştır. Emellerine ulaşmak için maddi ve manevi hiçbir yardımı esirgememiştir. Aynı taktiğe bugün Afrika'da, Ruanda'da devam etmekte olduğu söylenebilir. Asılsız soykırım iddialarını gündeme getirmekle, parlamentolarında kabul etmekle Fransa Osmanlı topraklarında Ermenilere verdiği destek sonucu ortaya çıkan suçların örtmeyi başaramaz. Batı destekli Ermeni çetecileri tarafından katledilen Müslüman Türk nüfusa yönelik suçlarda Fransa'nın rolü bu çalışmada ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

- BOA. A. MKT. MHM. 673/25
- BOA.HR.SYS.2794/6
- BOA.Y.PRK.HR.31/53
- Fransız Dışişleri Bakanlığı, *Belgelerle Ermeni Meselesi*, Siyasi Meseleleri Araştırma Grubu, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 3, May. 1985,
- Fransız Dışişleri Bakanlığı, *Belgelerle Ermeni Meselesi*, Siyasi Meseleleri Araştırma Grubu, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 7,
- Fransız Millî Arşivleri, Doğu Serisi, *Ermenistan*, Cilt 2,
- *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918)*, Cilt I, T.C. Başbakanlık, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 58, Ankara 2002,

